

NAVOIY VILOYATIDA “LACHAK BANDON” MAROSIMIDA AN’ANA, RAMZ VA IJRO TARTIBI

<https://doi.org/10.70728/phil.v05.i04.099>

Nilufar Tashbayeva

Ilmiy rahbar: Djamalxodjayeva Gulxumor Taxiurovna

ORCID: 0009-0007-9199-7721

gulxumor8726@gmail.com

O‘zbekiston davlat san’at va madaniyat instituti

Annotatsiya: Ushbu maqolada Navoiy viloyatida bugungi kunda ham saqlanib kelayotgan “Lachak bandon” marosimi tavsiflanadi. Marosimning kelib chiqishi, ijro tartibi, ritual bosh kiyimlar - lachak va kulta-pushak vazifalari, shuningdek uch rangli ro‘mollarning ramziy ma’nolari o‘rganiladi. Maqolada marosim davomida ijro etiladigan aytimlar va kelin salom matni ham keltirilgan. Navoiy viloyatining ushbu udumi Buxoro va Samarqand viloyatlari an’analari bilan uyg‘unligi ko‘rsatiladi.

Kalit so‘zlar: lachak, kulta-pushak, bosh kiyim, marosim, Navoiy viloyati, milliy an’ana, ro‘mol, ramz

TRADITIONS, SYMBOLS AND PROCEDURE OF THE “LACHAK BANDON” CEREMONY IN NAVAI REGION

Nilufar Tashbayeva

Scientific supervisor: Djamalkhodjayeva Gulxumor Taxiurovna

ORCID: 0009-0007-9199-7721

gulxumor8726@gmail.com

Uzbekistan State Institute of Arts and Culture

Abstract: This article describes the "Lachak bandon" ceremony, which has been preserved to this day in the Navoi region of Uzbekistan. The study covers the origins of the ceremony, its performance sequence, the functions of ritual headdresses - lachak and kulta-pushak - as well as the symbolic meanings of three colored scarves. The texts of ceremonial songs and the bride's greeting are also presented. The connection of this custom with the traditions of the Bukhara and Samarkand regions is highlighted.

Keywords: lachak, kulta-pushak, headdress, ceremony, Navoi region, folk tradition, scarf, symbolism

O'zbek xalqining marosim madaniyati asrlar davomida shakllanib, har bir mintaqaning o'ziga xos ijtimoiy muhiti, tabiiy sharoiti va etnik tarkibiga moslashgan holda rivojlanib kelgan. Marosimlar nafaqat kundalik turmushning bir qismi, balki xalqning dunyoqarashi, qadriyatlari va oilaviy munosabatlar tizimining tirik ifodasi hamdir. Ayol kishining hayotida farzand ko'rish - bu uning jamiyatdagi maqomini tubdan o'zgartiradigan va yangi ijtimoiy rolni boshlab beradigan muhim hayotiy bosqichdir. Ana shu o'tish jarayonini ramziy tarzda nishonlash maqsadida o'zbek xalqi, jumladan Navoiy viloyati aholisi qadimdan "Lachak bandon" yoki "Lachakpushon" marosimini o'tkazib kelgan.

Marosimlarni tadqiq qilgan tadqiq qilgan Mamatqul Jo'rayev va Latofat Hudoyqulova tomonidan yozilgan "*Marosimnoma*" kitobi [1.] ushbu marosim haqida asosiy manba hisoblanadi. Ushbu maqolada Navoiy viloyatida hozirgi kunda ham tirik holda saqlanib kelayotgan marosimning kelib chiqishi, mintaqaviy o'ziga xosliklari, ritual buyumlar tizimi va ijro tartibi etnografik nuqtayi nazardan tahlil etiladi.

"Marosimnoma"da ta'kidlanishicha: "*Lachak to'yii - farzandli bo'lgan ayolning bir yosh mansubiyatidan boshqasiga o'tishi, ya'ni momolar qatoriga kirishi munosabati bilan unga maxsus bosh kiyimi - lachak kiygizish marosimi*" [1.71]. Navoiy viloyatida ushbu marosim "lachakpushon" nomi bilan yuritiluvchi bo'lib, u ba'zan beshik to'yi bilan qo'shib o'tkaziladi.

Navoiy viloyati ayollarining milliy liboslari va udumlari Buxoro va Samarqand viloyati an'analari uyg'unligida paydo bo'lgan. Ushbu liboslarda qadimdan hozirgi kungacha qolgan an'ana, rasm-rusumlar davomiyligi saqlanib qolgan. Ayollar liboslari asosan ko'ylak, lozim, xalat, nimcha, ro'mol, lachak, kulta-pushak yoki bosh o'rovlardan iborat. Ayollarning ko'ylaklari uzun bo'lib tizzadan pastga tushib turgan, lozimi esa to'piqni yopib turgan. Ko'ylaklari ikki yoqalik, yenglari uzun bo'lgan; ayniqsa nikoh ko'ylagi etak qismlariga kashtadan gullar yoki jiyak tikib bezatilgan.

Ayollarning bosh kiyimlari ham yoshi va etnik guruhiga qarab bir-biridan farq qilgan. Turmush qurmagan qizlar asosan do'ppilar kiygan; o'rta yoshdagi ayollar kichik ro'mol o'ragan; yoshi ulug' onaxonlar esa kichik ro'mol ustidan katta ro'mol, doka ro'mol yoki parang ro'mollar o'ragan. Qadimdan farzand ko'rgan ayolga onasi tomonidan lachak bog'langan.

Lachak o'rash uchun maxsus kulta-pushak tikilgan. Kulta-pushak do'ppi shaklida bo'lib, ustki qismi yaxshi matodan qilinib, astarlik va kamgina paxta solib qavilgan. Bu bosh kiyim ayolning boshini issiqdan va sovuqdan saqlash bilan bir qatorda sochlari yig'ilib turishini ta'minlagan. Ona bo'lgan ayolga lachak kiydirish marosimida avvalo tomog'ining tagi, ya'ni avrat joylariga begona nazar tushmasligi uchun oq mato yoki dokadan lachak bog'langan. Keyin kulta-pushak kiydirilgan, so'ng qizil, sariq va ko'k rangli kichik ro'mollar o'ralgan.

Har bir rangdagi ro‘molning o‘z ramziy ma‘nosi bor: *qizil ro‘mol* - ayol baxtdan yashnab atirgulday ochilib yurishiga ishora; *sariq ro‘mol* - qalbining quyoshdek issiq, mehrli bo‘lishiga ishora; *ko‘k ro‘mol* - tinch osoyishta yashashiga ishora sifatida o‘raladi. Ayolga mushki anbarlar sepilib, u kelin salom qilgan. Barcha qarindoshlari uni ona bo‘lganligi bilan tabriklab, ko‘rmanalarini berishgan. Ushbu qo‘shiq matni maqola muallifi tomonidan “Lachak bandon” marosimida shaxsan ishtirok etish va uni kuzatish asosida tuzilgan bo‘lib, an‘anaviy aytimlardan ilhomlanib, muallif tomonidan, ya‘ni kamina tomonidan badiiy jihatdan boyitilgan va to‘ldirilgan asl ijodiy manba sifatida taqdim etilmoqda:

“Lachak kiydirish” qo‘shig‘i

*To‘ylar qilib charchamas, sep yig‘adi kunu-tun,
Farzandlar baxti uchun, taxmon yig‘ar kunma-kun.
Uzatib ham qutilmas, ko‘p uning mashmashasi,
Endi lachak bandonni ko‘ringlar tomoshasin.*

Kelinni olib kelinglar, qani tezlashtiring ovsinjonlar.

*Har bir ayol farzand ko‘rsa lachak kiyar yor-yor,
Bu odatning ichida qancha ma‘no bor-bor.
Momolardan merosdir aytayin takror-takror,
Lachak kiyish har ayolga nasib etsin yor-yor.*

Ikki ayol ko‘rpachalarni yozishadi.

Boshi omon bo‘lsin deya, kulta-pushak kiydiring.

Kulta-pushak momolarimiz kiygan bosh kiyim; buni kiysa boshlari issiq-sovuqdan asraladi, kelinning sochlari yig‘ilib turadi.

*Sochlari oq bo‘lsin deya, paxta solib urdiring.
Kelinimiz pir-u badavlat bo‘lib, sochlariga oq tushib nabira chevaralar ko‘rsin.
Uch xil rangli ro‘mollarni, o‘rab qo‘ying qizimga,
Lachak taqib go‘zal baxtni tilab qo‘ying qizimga.*

Lachak taqish bilan ayollarimizning ibo-hayosi yo‘qolmasligi, ko‘z-suqlardan asrash nazarda tutilgan.

*Sepinglar mushku anbar, xushbo‘y hidlar taralsin,
Shu oqila qizimdan, o‘g‘il-qizlar yaralsin.*

Qani sarpolarni olib kelinglar.

*Sariq ro‘molni bog‘lang, yuzi nurli bo‘lsin deb,
Qizil rangli ro‘mol bilan, doim yashnab yursin deb.
Ko‘m-ko‘k rangli ro‘mol bilan, yo‘llar ravon bo‘lsin deb,
Ikki yosh baxtli bo‘lib, doim o‘ynab kulsin deb.*

Kelinimizga uch xil ro‘mol o‘ralishining ma‘nosi: qalbi quyoshdek issiq mehrli bo‘lishi, baxtdan yashnab atirgulday ochilib yurishi, tinch osoyishta yashashi uchun o‘raladi.

*Katta ro‘molni tashlang, kelin salomni boshlang,
Niyat qilib qarindoshlar, ko‘rmanasini tashlang.*

Qani kuyov bola ko‘rmanani keltiring, peshonasidan bir o‘pib bir ko‘tarib qo‘ying.

*Kelin salom
Avval boshi bismillo, qudratiga tavallo,
Salom, salom, kelin salom, Qodir xudoga salom.
Makka tillo yo‘lida, joynamozi qo‘lida,
Salom, salom, kelin salom, bobojoniga salom.
Boshida oq ro‘mollar qilib turar duolar,
Salom, salom, kelin salom, momolariga salom.
Qizil olmaning po‘sti, qolmasin kami-ko‘sti,
Salom, salom, kelin salom, mehmonjonlarga salom.*

Mana, azizlarim, marosimni o‘tkazib oldik. Qani kelinglar, bir o‘ynab-kulaylik! - deya yig‘ilgan yangalar va onaxonlar o‘yin-kulgi qilishadi.

Xulosa qilib aytganda, “Lachak bandon” marosimi o‘zbek xalqining madaniy merosida ayolning ijtimoiy maqomini belgilash tizimining yorqin namunasidir. Tadqiqot shuni ko‘rsatadiki, marosimning uch asosiy elementi: lachak, kulta-pushak va uch rangli ro‘mollar o‘zaro uyg‘un ramziy tizimni tashkil etadi. Ushbu tizim ayolning onalik maqomiga o‘tishini jamoaviy tan olishning rituallashgan shakli sifatida namoyon bo‘ladi. Marosimda saqlanib kelgan ritual matnlar, qo‘shiqlar va harakatlar kompleksi etnografik nuqtayi nazardan yanada chuqurroq tadqiqotni taqozo etadi. Ushbu maqola shu yo‘nalishdagi kelajakdagi tadqiqotlar uchun dastlabki etnografik asos bo‘lib xizmat qiladi deb umid qilinadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Жўраев М., Худойкулова Л. Маросимнома (ўзбек халқининг урф-одат ва маросимлари ҳақида қисқача маълумотнома). - Тошкент: Ўзбекистон Миллий кутубхонаси нашриёти, 2008. - 71-72-бетлар.
2. Toshbayeva N. “Lachak kiydirish” qo‘shig‘i (muallif arxivi, 2024).
3. Djamalxodjayeva G. T. DOSTONLARDA O‘XSHATISHLARNING O‘RNI //WORLD OF PHILOLOGY. - 2026. - T. 5. - №. 02. - C. 52-57.
4. Djamalxodjayeva G. T. DOSTONLARDA AGNONIMLARDAN FOYDALANISH //World of Philology. - 2026. - T. 5. - №. 1. - C. 44-49.
5. Djamalxodjayeva G. T. MUHAMMAD YUSUF IJODIDAGI FOLKLORIZMLAR LINGVOPOETIKASINING O‘RGANILISH MASALALARI //Oriental Art and Culture. - 2023. - T. 4. - №. 1. - C. 398-405.